

MEZHEPLERİ ANLAMADA İSLAM ORTAK PAYDASI

Common Denominator of Islam in Understanding Sects

Ahmet BAĞLIOĞLU¹

Öz

Dini, sorun olmaktan çıkarıp insan hayatına anlam kazandırmak ve sorunlara çözüm üretmek için merhum Prof. Dr. Hasan Onat onlarca makale yazmış nihayetinde “İslam Ortak Paydası” adıyla kavramsallaştırmış olduğu İslam’ın kurucu temel ilkelerinde birleşmesini önermiştir. O, “İslam Ortak Paydası” kavramıyla özelde ülkemiz genelde ise İslam dünyasının barış içerisinde birlikte yaşamlarının imkân ve yollarını tahlil edip çözüm önerileri sunmuştur. Zira bu topraklarda yaşayan insanları birbirlerine bağlayan veya ayrılıklarına neden olan temel unsur, her dönemde büyük ölçüde din olmuştur. Bu nedenle Onat, şiddet ve çatışma eğilimlerinin devam ettiği, dışlayıcı ve ötekileştirici din anlayışının yaygınlaştığı bir süreçte birlikte yaşama kültürünün gelişmesine katkı sağlamak için çaba sarf etmiştir. Amacı, mezhep anlayışının bilimsel bir zemine oturtularak Müslümanları İslam’ın tevhid, nübüvvet, mead gibi ana ilkelerinden oluşan ortak bir zeminde buluşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Ortak Paydası, Mezhep, Din Anlayışı, Dini Bilgi, Tarih Bilinci.

Abstract

In order to stop religion from being a problem, to give meaning to human life and to find solutions to problems, our master Prof. Dr. Hasan Onat the deceased has written dozens of articles and finally suggested getting united within the founding basic principles of Islam, which he conceptualized as "Common Denominator of Islam". Onat, through "Common Denominator of Islam", analyzed the possibilities and ways of peaceful coexistence of especially Turkey and the Islamic World in general, and offered solutions. The main factor that determines the interdependence or separation of people living in these lands has been religion to a large extent in every period. For this reason, our master has made efforts to contribute to the development of the culture of living together in a period where the tendencies of violence and conflict continue and the exclusionary and marginalizing understandings of religion has become widespread. Its aim became to bring Muslims together on a common ground in the thought of Tawhid, Nubuwwah and Ma'ad, which are the main principles of Islam, by placing the understanding of sect on a scientific basis.

¹ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, İzmir, Türkiye / e-posta: ahmet.baglioglu@deu.edu.tr / ORCID ID: 0000-0001-5852-6951

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
06.05.2021	22.06.2021	30.06.2021

DOI: 10.18403/emakalat.934012

Key Words: Common Denominator of Islam, Sect, Religious Understanding, Religious Knowledge, Historical Awareness.

GİRİŞ

Din, sorun olmak için değil, insan hayatına anlam kazandırmak ve sorunlara çözüm üretmek için vardır. Fakat tarih boyunca ortaya çıkan mezheplerin ayrılmaya ve ötekileşmeye sebep oldukları ve birçok çatışmanın dinsel sebeplerden çıktığı da bilinen bir gerçektir. Ancak biz inanıyoruz ki din doğru zemine oturtulduğu ve tartışıldığı takdirde din ayrılmaya değil toplumsal birlik ve beraberliği sağlamaya dönük bir rol üstlenebilir. Nitekim merhum Prof. Dr. Hasan Onat bu amaç doğrultusunda onlarca makale yazmış ve meselenin çözümü için “İslam Ortak Paydası” veya “İslam’ın Kök Değerleri” adıyla kavramlar üretmiş ve herkesin, İslam’ın kurucu unsurlarını oluşturan bu ortak değerler üzerinde bir araya gelmesini önermiştir. O, mesaisinin büyük bir kısmını, “İslam Ortak Paydası” ile Müslümanların dışlayıcı ve ötekileştirici anlayıştan uzaklaşıp, birlikte yaşama kültürünün gelişmesine nasıl katkı sağlayabileceği konusuna harcamıştır.

Bu topraklarda yaşayan insanları birbirine bağlayan ortak değerleri veya ayrıştırıcı temel öğeleri belirleyen kurumların başında din gelmektedir. Farklı inanç ve din anlayışlarının ayrımcılık nedeni olarak görüldüğü, mezhebi kimliklerin öncelendiği bir coğrafyada, birlikte yaşama kültürünü sağlıklı bir zemine oturtmak için mutlaka yapılacak bir şeyler olmalıdır. Mezhebi ilkeler ve algılanan din anlayışı mutlak olmayıp tarihi şartlara, taşıdığı kültürel kotlara, insanın anlama kabiliyetine, bilgi düzeyine ve bakış açısına göre değişebilmektedir.² Dolayısıyla din içerisindeki farklı yorum ve anlayışlar doğal görülmelidir. Aynı dinin mensupları olarak ortak değerlerde birleşebileceğimiz unutulmamalıdır. “İslam Ortak Paydası” ile amaçlanan, İslam’ın kök değerlerine inananları Müslüman kimliği ile bütünleştirmektir. Yani farklılıkların zenginlik olarak kabul edilip çokluk içinde birlik anlayışının geliştirilmesine

² John Hick, *İnançların Gökkuşağı*, çev. Mahmut Aydın, (Ankara: Ankara Okulu Yay., 200), 8-17.

yönelik çalışılmalıdır. Bu birlik, İslam'ın temel ilkelerinde sağlanabilir.

Allah, Kitap ehlini Müslüman olmaya değil, şirkten uzaklaşıp tevhit ilkesinde uzlaşmaya çağırmaktadır: “De ki: Ey Kitap ehli, Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze (tevhide) geliniz. Allaha başkasına tapmayalım. O'na hiçbir şeyi eş koşmayalım...”³ Ayrıca başka bir ayette, Allah, “Kim Allah'a ve ahiret gününe iman ederse ve salih amel işlerse”⁴, onun kurtuluşa ereceğini belirtmektedir. Allah, Ehl-i Kitab'ı tevhit ilkesinde uzlaşmaya çağırdığına göre bu olgunun Müslümanlar arasında gerçekleştirilmesi daha kolay olmalıdır. Bilinmelidir ki mezhepleri birleştiren temel unsurlar, kendilerini birbirlerinden ayıran ve farklı kılan unsurlardan daha fazladır ve daha önemlidir. Müşterek bir manevi geçmişimizin ve müşterek bir medeniyetin evlatları olduğumuz unutulmamalıdır.⁵ Bu nedenle basit farklılıkları unutmamalı, geleceğe hep birlikte daha güçlü ilerlemenin yolları aranmalıdır.

İslam toplumunda mezhep, din gibi algılanmaktadır. Mezhepler, birer sosyal vaki'dir ve onların yok sayılması söz konusu bile olamaz. Bu gerçekten hareketle “Mezhepler Üstü Yaklaşım” ve “İslam Ortak Paydası” güçlendirilerek Müslümanların ortak değerler etrafında birleşmesi sağlanabilir. Din anlayışı, farklı ekoller tarafından farklı şekillerde yorumlanıp anlaşılrsa da asıl olan tevhid'dir. Tevhid ilkesi ile birlikte peygambere ve ahirete inanan herkesin kurtuluşa erecek muvahhitler olduğu kabul edilmelidir.⁶ Kur'an'ın temel kurucu ilkeleri arasında yer alan ve Müslüman olmanın asgarî şartlarını sağlayan ortak paydanın göz ardı edilmemesi gerekir. Müslüman kimliğini, mezhebi esaslarla değil, “İslam Ortak Paydası” olarak öne çıkan temel inanç esaslarına inanarak elde ederiz. Bir insan, hangi mezhebe mensup olursa olsun İslam'ın temel inanç esaslarına iman etmişse Müslümandır. Bu ortak payda, Kur'an'daki evrensel ve ahlaki ilkelerin yerleşmesine ve birlikte yaşama kültürünün gelişmesine imkân sağlayacaktır. Dinî nitelikli görüş ayrılıklarının çoğu dinî hassasiyetten ziyade siyasî çatışmalardan ve çıkar ilişkilerinden kaynaklanmıştır. Tarihi yeniden okuduğumuz zaman,

³ Ali İmran, 3/64.

⁴ Mâide, 5/69.

⁵ Ahmet Bağlıoğlu, “Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2010), 73-74.

⁶ Bağlıoğlu, “Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri”, 75; Krş. Saffet Sarıkaya, “Maturidi'nin Din Anlayışında Hoşgörü”, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları* III/2 (Güz 2010), 149.

geçmişte yaşanan daha ziyade siyasi olan görüş ayrılıklarının geleceğe taşınmasının doğru olmadığı anlaşılmaktadır.

1. İslam Ortak Paydasının Bilimsel Temelleri

Onat'a göre, insan yaratıcı yetilerle donatılmış bir varlıktır ve bunların temelinde düşünme eylemi yatar. O, varlıkları adlandırabilmekte, sözcük ve kavramlarla düşünebilmektedir. Böylelikle, oluşturduğu ve başvurduğu sözcük ve kavramlarla kendisine özgü bir dünya kurabilmektedir.⁷ Bilim, kültür, sanat, teknoloji gibi insan ürünü olan her şey, insana özgü bu dünyada vücut bulmaktadır. Kelime ve kavramlarla düşünen insanın yaratıcılığı bilgi düzeyine göre şekillenir. İnsan, tarihi akış içerisinde gelişen ve değişen bir varlıktır. Her birey diğerinden farklı ve özgündür. İnsanların karşılaştıkları olgu ve olaylar kendi tarihsel, sosyo-ekonomik koşulları içerisinde gerçekleştiği için dini ne şekilde algıladıkları, bulunduğu yere, konumuna, yetenek ve bilgi birikimine göre değişiklik gösterir.

Kur'an'ın "Oku" ayetiyle başlaması Yüce Yaradan'ın bizden bilgiye ve öğrenmeye açık olmamızı istediğinin işaretidir. Israrla, düşünmeyi, akletmeyi, ibret almayı, öğüt almayı, bilgiye dayalı olarak hareket etmeyi isteyen Kur'an, Müslümanların bilerek inanmalarını, bilinçli yaşamalarını ve bilmediği şeyin peşinden gitmemelerini⁸, bilgi ve belgeye dayalı olarak hareket etmelerini ister.⁹ Kur'an'da iki yüz yetmiş beş yerde "*Düşünmüyor musunuz? Akıl erdirmiyor musunuz?*" gibi sorularla düşünme ve tefekkür emredilmektedir. Yedi yüz civarında ayette ise ilme teşvik bulunmaktadır.¹⁰ Bu kullanımlardan, Kur'an'ın konuya ne kadar önem verdiğini öğrenmekteyiz.

Onat, konuşmalarında ve yazılarında, Yüce Yaradan akla güveniyorsa, İslam akıl ve fitrat dini ise, Müslümanın akla güvenmesi, düşünmekten korkmaması, eleştiriden kaçmaması gerektiğini vurgulardı. Ona göre, akıl olmadan İslam'dan söz etmeye kalkışmak, akla ve Kur'an'a aykırıdır. Çünkü akıl da Kur'an gibi Allah'ın bir ayetidir. Bu nedenle, akıl ve vahiy birbirini tamamlar. İslam'a göre sorumluluğun ön koşulu akıllı olmaktır. İslam'ın iman esasları akılla temellendirilebilir.¹¹ Birey araştırma ve sorgulama

⁷ Hasan Onat, "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği / Commonality of Islam and the Truth of Sects / "القاسم المشترك الإسلامي وحقيقة المذاهب", *İlahiyat Akademi* 5 (Temmuz 2017), 20.

⁸ İsrâ, 17/36.

⁹ Necm, 23/28; Yunus, 10/36.

¹⁰ Ethem Ruhi Fırlah, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri* (İstanbul: Bileşik Yay., 1999), 9.

¹¹ Onat, "İslam Ortak Paydası", 19.

süreci sonunda imana kavuşmalıdır. Bilenlerle bilmeyenlerin bir olmayacağını ilan eden Kur'an, "*İbrahim: 'Rabbim! Ölülerini nasıl dirilttiğini bana göster' dediğinde, Allah 'inanmıyor musun?' deyince, İbrahim, 'inanıyorum, ancak kalbim mutmain olsun' demişti*"¹² ayeti ile bizlere bilgiye dayalı iman etmenin gerekliliğini göstermektedir.

Onat'a göre, Kur'an'ın dışında kalan her türlü bilgi beşeridir. Dolayısıyla her türlü eleştiri ve analize açıktır. Bir bilgi, bir görüş, bir düşünce nerede yer alırsa alsın, kim tarafından söylenmiş olursa olsun, eğer açıkça akla aykırı ise, ona İslami bir değer atfedilemez.¹³ Bir şeyin doğru veya yanlış, iyi ya da kötü, faydalı veya zararlı olduğunu akılla anlayabiliriz. Akıl sahibi her insan, doğru ve sağlam bilgi ile düşünerek, geleceğini ona göre tasarlamak ister. Akıl, doğru, sağlam ve güvenilir bilgi/belge ile mutmain olur. Sadece akla uygun bilgi güvenilir ve savunulabilirdir.

Kur'an, geçmişten gelen düşünce geleneklerinin sorgulanmasını ister. *Ataların dini* adı altında, geçmişin kutsanmasını, "*Onlara, 'Allah'ın indirdiğine uyun!' denildiğinde, 'Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız!'* derler. *Ataları bir şey anlamayan, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı?*"¹⁴ ayetinde olduğu gibi şiddetle eleştirmektedir. Bugün dini hayat bilgiye dayalı olarak değil, daha ziyade gelenek ve göreneklere göre şekillenmektedir. Bu durum, geleneğin dinleşmesine yol açmaktadır.¹⁵ Onat'a göre, geleneğin kutsallaştırılması, geçmişten gelen bilgi birikiminin korunmasını ve sonraki nesillere aktarılmasını kolaylaştırırken, din gibi algılanmasına da neden olmaktadır. Bu da toplumsal gelişmenin ve sağlıklı değişimin önünü tıkamaktadır.¹⁶ Kur'an'dan gelenek konusunda nasıl bir tavır takınmamız gerektiğini öğrenebiliriz. Kur'an, iyi, güzel, doğru ve yararlı olan geleneğin yaşatılmasını ve geliştirilmesini teşvik eder. Bazı gelenekler, düzenlenerek, yararlı hale getirilerek ancak devam ettirilebilir. Bazı geleneklerin ise zararlı olduğu için terkedilmesini ısrarla ister.

Onat'a göre, dini bilimlerin bilimsel bilgi ışığında yeniden değerlendirilmesi gerekir. Sürekli değişen dünyaya uyum sağlamak ancak doğru bilgi ile mümkün olabilir. Bilginin en önemli güç olduğu gerçeğini fark edemeyen ve gereklerini yerine getirmeyen toplumların ayakta kalması zor görünmektedir. Din, aklın denetimine kapalı tutulduğu için, eleştiriye kapalı, kaynaklarına önem verilmeyen,

¹² Bakara, 2/260.

¹³ Onat, "İslam Ortak Paydası", 16.

¹⁴ Bakara, 2/170.

¹⁵ Onat, "İslam Ortak Paydası", 26.

¹⁶ Krş. Ahmet Akbulut, "Müslüman Geleneğinde Siyasi Çekişmeden Teolojik Ayrışmaya", *İslam'ın Hakikati ve Mezhep Sorunu*, ed. Mehmet Evkuran (Ankara: Anadolu İlahiyat Akademisi, 2016), 48.

doğruluğu test edilemeyen bilgi alanına dönüşmüştür.¹⁷ Hâlbuki insan, bir şeyin akla uygun olup olmadığını, doğru veya yanlış olduğunu bilebilir. Dini düşünce eleştiri dışı tutulunca, din anlayışımızın kaynaklarının niteliği ve niceliği, inancımızın vahyi ve mantikî temelleri bilinmemekte, ortak payda kaybolmaktadır.

Onat, insanın özellikleri ve İslam'ın yapısı nedeniyle, din adına bize intikal eden her şeyin yeniden ele alınıp, eleştiri süzgecinden geçirilmesini gerekli görür. O'na göre, ancak eleştirel yaklaşımla güvenilir bilgiye ulaşılabilir, doğru olanı tercih edebilir ve doğru eylemlerde bulunabiliriz. İslam, insan fitratıyla çelişmediği ve akla aykırı hükümler içermediği için dini eleştiri dışı bir alana taşımak anlamsızdır. Onat, ısrarla eleştirel yaklaşımın, dinî alanda her alandan daha çok anlamlı, önemli ve gerekli olduğunu belirtir. Çünkü eleştirel yaklaşım olmadan doğru ve güvenilir bilgiye ulaşamaz. Bilgi, insanı özgürleştirip özgüven sahibi yaptığı için din konusunda özgürce düşünebilenler hangi din anlayışını benimserse benimsesinler karşısındakileri daha iyi anlayabilirler. Hz. Muhammed'le birlikte vahiy kapısı kapandığı için hiç kimsenin vahiy aldığını iddia etmesi mümkün değildir. Onat, *ilham ve keşif*¹⁸ gibi malumatın, Müslümanlar için delil veya güvenilir bilgi olarak kabul edilemeyeceğini söyler.¹⁹

Onat, beşeri bilgiyi üretenin insan olduğunu söyler. İnsanın ürettiği bilginin de, gerçeğe örtüştüğü kadar doğru, sağlam ve güvenilir olabileceğini belirtir. O, Tanrı'nın, "*her bilim sahibinden üstün bir bilen vardır*"²⁰ buyurduğunu belirterek, dini bilgi alanında tartışılmaz bilginin ve tartışılmaz otoritenin olamayacağından bahseder. Hz. Peygamberin sağlığında sahabe, akıllarına yatmayan bir durumla karşılaşınca, hemen, "*Ey Allah'ın elçisi, bu konuda vahiy mi var?*" diye sorarlardı. Rasulullah da hiç kızmadan, onlara cevap verirdi. Hz. Peygamber, önemli konularda sahabeye istişare eder, görüş ve önerilerini dinler, doğru olanı yapardı. Sahabe, vahiy kapsamı dışındaki Hz. Peygamberin tasarruflarının beşeri bilgi kategorisinde olduğunu biliyordu.²¹ Kur'an, Hz. Peygamber'in "*yüce*

¹⁷ Hasan Onat, *99 Soruda İslam Mezhepleri* (Basılmamış Notlar), 16.

¹⁸ Mâtürîdî, ilham ve keşfi, bilgi kaynakları arasında görmez. Bu türden bilgilerin kişiden kişiye değişen bir yapı olduğu ve bunların doğruluğunun veya yanlışlığının akılla temellendirilemeyeceğini belirtir. Bkz. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî (ö. 333/945), *Kitâbu't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları, 2005), 9; Sönmez Kutlu, "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmâm Mâtürîdî", *İmâm Mâtürîdî ve Maturidilik*, haz. Sönmez Kutlu (Ankara: Otto Yayınları, 2011), 59.

¹⁹ Onat, "İslam Ortak Paydası", 21.

²⁰ Yusuf, 12/76.

²¹ Onat, "İslam Ortak Paydası", 16.

*bir ahlâk üzere*²² olduğunu belirterek, bizler için “*en güzel örnek*”²³ olduğunu belirtir. Hz. Peygamber’i örnek almak ve doğru anlamak ancak eleştirel yaklaşımla mümkün olabilmektedir. Onat’a göre, Hz. Muhammed’den bizlere intikal eden her şeye, eleştirel bir metotla şüphe ile yaklaşmak, bilimsel anlayışın bir gereğidir. Bu anlayış, hadisleri ve sünneti inkâr etmek için değil aksine Hz. Peygamber’in *örnek* alınması ve doğru anlaşılmasını sağlamaktır.²⁴

Dini düşüncede yenilenme, Müslümanların geçmişten bize intikal eden on dört asrı aşan zaman dilimindeki kültürel mirasları eleştirel bir yaklaşımla ele alınmadan gerçekleştirilemez.²⁵ Din, ferdin ve toplumun şekillenmesinde en etkin faktörlerden birisidir. Onat’a göre, Türk milletinin yeniden özne millet olabilmesi için dini alanla ilgili sorunlarını ancak bilgi temelli din anlayışı ile çözmesi gerekir. Ülkemizdeki din-siyaset, din-hukuk, demokrasi, laiklik ve bu gibi konulardaki açmazların çözümü de bilimsel bilgidен geçmektedir.²⁶ Doğru ve güvenilir bilgiyi ve bilimsel yöntemi devreye sokmadan bu sorunların hiçbirine sağlıklı ve kalıcı çözüm önerileri ortaya koymak mümkün gözükmemektedir.

Din bilgi işidir ve güvenilir, sağlam ve savunulabilen bilgiye her zamandan daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Yeni bir uygarlık ve medeniyet inşa etme hedefi olan milletler her şeyden önce geçmişten gelen birikimi eleştirel bir metotla ele alıp, tahlil ve değerlendirmelerde bulunup, bilimsel yöntemlerle elde edilen doğru bilgiyi etkin bir şekilde hayata geçirmesi gerekir. Din anlayışı sağlam zemine oturması için; doğru düşünülmesi, eleştiriye açık olunması, akıl ve vahiy dinin temel kaynakları olarak kabul edilmeli²⁷ ve din bilimsel bilgiye dayanmalıdır. Çünkü bilginin taassubu yok ettiği gibi, bilen insanların ortak paydalar bulmaları da daha kolaydır.

2. İslam Ortak Paydasının Tarihsel Temelleri

İslam Bilimleri dâhil, tüm bilim dallarının tarihsel bir boyutu bulunması bizlere, tarih bilincinin, tarih bilgi ve birikiminin önemini

²² Kalem, 68/4.

²³ Ahzâb, 33/21.

²⁴ Hasan Onat, “Hz. Muhammed’i Anlamada Yöntem”, *S.D.Ü. İlahiyat Fak. IV. Kutlu Doğum Sempozyumu* 19/20 (Nisan 2001), 51-52; Onat, “İslam Ortak Paydası”, 20.

²⁵ Hasan Onat, “İslam’ı Nasıl Anlamalıyız”, *Diyanet İşleri Başk. II. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri* I/112 (Kasım 1998), 23-27.

²⁶ Krş. Zeki İşcan, “Bir Türk Bilgini İmam Maturidi’nin İslam Düşüncesine Katkıları”, *S.D.Ü İlahiyat Fak. Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet’e Katkıları Sempozyumu*, (Haziran 2007), 463-65.

²⁷ Recep Kılıç, *Dini Anlamak Üzerine* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004), 13.

göstermektedir. Onat, ısrarla geçmiş ve tarihin aynı şey olmadığını belirtir. Tarih, bir nevi geçmişin yeniden inşasıdır. Geçmiş ile ilgili yapılan her türlü araştırma ve çalışma, aslında bir tür yeniden inşa faaliyetidir. Öyleyse mühim olan, bu yeniden inşa faaliyetinin doğruya en yakın biçimde gerçekleştirilmesidir. Dinin doğru anlaşılması da doğru tarih telakkisi ve bilincine bağlıdır.²⁸ Tarih, araştırmacıların elde ettikleri bulgulara dayanmakta olup, geçmişin tamamını içermez. Onat, insanın, tarihsel bir varlık olduğunu belirtir. Tarihin esiri olmamak için, geçmiş iyi bilinmeli, tarih bilgi ve bilincine sahip olmalı der. Bunun için de tarih ve geçmişin birbirinden farklı olduğunun şuurunda olmak gerekir. Geçmiş, yaşanılan bütün olgu ve olayları kapsarken tarih ise, bu olgu ve olaylardan, bize intikal eden bilgi ve belgelere dayalı olarak oluşturan bilgi kırıntılarından oluşur. Tarih telakkilerimiz ne kadar hakikatlere yakın olarak oluşturulursa, gelecekle ilgili o kadar doğru projeksiyon sunabiliriz.²⁹

Onat'a göre, yanlış tarih bilinci ve telakkisi neticesinde ya geçmiş kutsallaştırılmakta, ya da yok farz edilmektedir. Her iki durumda da insan geçmişin esiri olmaktadır. Geçmiş kutsallaştırmakla, yok farz etmek sonuçta aynı kapıya çıkmakta ve geçmişin doğru anlaşılmasına engel olmaktadır. Geçmiş doğru analiz edemeyenler, onun ağırlığı altında ezilmeye mahkûm olmaktadır.³⁰ Onat'a göre, gelecek hakkında proje yapanlar, işe geçmişten başlamak zorundadır. Çünkü geçmiş geleceğin belirlenmesinde ciddi bir şekilde etkin olmaktadır. Geleceğe, geçmişte yapılan yolları ve haritaları kullanarak yürürüz. Tarihi doğru anladığımız zaman, sağlıklı bir tarih bilincine de sahip oluruz. Doğru tarih telakkisi ile insan, geçmişin birikiminden yararlanarak güvenli bir geleceğin inşa edilmesini sağlar. Onat, ölümlerin diriler üzerindeki etkisi kırılmadan insanların doğruları bulamayacağını söyler. Geçmiş doğru anlamak, önceki âlimlerin görüş ve düşüncelerinden, bilgi birikimlerinden ve tecrübelerinden yararlanmayı gerektirir. Ancak her âlim yaşadığı zaman dilimi çerçevesinde fikir üretmektedir. Bu nedenle hiçbir âlimin hiçbir görüşü, mutlak doğru olarak kabul edilemez.³¹

Müslümanların kafasında, ilk dönemlerin yanlış anlaşılmasına ve onların kutsallaştırılmasına neden olan tarih bilinci ve telakkileri

²⁸ Hasan Onat, "İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şii-Selefi Kutuplaşması", *Tarihte ve Günümüzde Selefilik* (İstanbul: İSAV, 2014), 532.

²⁹ Onat, "İslam Ortak Paydası", 17.

³⁰ Hasan Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci* (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2003), 17.

³¹ Hasan Onat, "İslam Devrimi ve Şiilik", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları* VI/2 (Güz 2013), 8.

oluşturmuştur. Onat, Hulafâ-yi Râşidin Dönemi ile ilgili farklı tarih telakkilerini buna örnek olarak verir. Hariciler'in, Ebu Bekir ve Ömer'in hilafetini ideal dönemler olarak görüp, ilk altı yıldan sonra Osman'ı, Tahkim'den sonra da Ali'yi tekfir ettiklerine dikkat çeker. Şia hilafetin Ali'nin hakkı olduğunu, bunun nass ve tayinle belirlendiğini, Ebu Bekir ve Ömer'in, Ali'nin hakkını gasp ettiğini öne sürmüştür. Ehl-i Sünnet ise, hilafet sıralamasını aynı zamanda fazilet sıralaması olarak görmüş ve idealize etmiştir.³² Böylece, otuz yıllık bir süreçte birbirinden farklı tarih telakkileri inşa edilmiştir. Hemen her mezhep, kendine özgü bir tarih inşa etme yoluna gitmiştir. Hz. Peygamber'in vefatını müteakip ortaya çıkan bu olayları değerlendirdiğimizde, İslam'ın siyasi meseleleri insana bırakmış olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'an herhangi bir siyasi sistemi dikte etmemiş, evrensel nitelik taşıyan genel ilkelerin dışında herhangi bir yönlendirmede de bulunmamıştır. Bu evrensel esaslar; "işlerin ehline verilmesi",³³ "insanlar arasında adaletle hükmedilmesi",³⁴ "Allah'a, Peygambere ve mümin emirlere itaat edilmesi",³⁵ "bilinmeyen şeyin peşine düşülmemesi",³⁶ "şura sisteminin oluşturulması"³⁷ olarak belirlenmiştir. Böylece Kur'an, temel ilkeleri tespit etmiş, kurumsal siyasetle ilgili herhangi bir belirlemede bulunmamıştır. Müslümanların zamanın ruhuna uygun olarak hareket etmesi için siyasi sorumluluğu insana bırakmıştır.³⁸ Siyasi yapı, canlı, hareketli ve değişken olduğu için zamana, zemine ve kültürlere göre farklılık göstermektedir. Onat'a göre öncelikli olan adaletin hâkim olması, insanların özgürce düşüncelerini ifade edebildiği ortamın sağlanmasıdır. Hangi siyasi sistemde bunlar gerçekleştirilebilirse, İslamî anlayışa en yakın düzen de odur.³⁹ Siyasi taleplerin dini alana çekilerek, dini delillerle bunların gerçekleştirilmeye çalışılması, toplumsal yapıda ciddi hasarlar meydana getirdiği gibi dinin, siyasete kurban edilmesine de sebep olmaktadır.

Bütün mezhepler, *Kurtuluşa Ermiş Furka* olduklarını ispatlayabilmek için Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemle bir bağ

³² Hasan Onat, "Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur'an'ın Rolü", *1. Kur'an Sempozyumu*, (Nisan 1994), 424; Onat, "İslam Ortak Paydası", 17.

³³ Nisâ, 4/58.

³⁴ Nisâ, 4/58.

³⁵ Nisâ, 4/59.

³⁶ İsrâ, 17/36.

³⁷ Şûra, 26/38; Al-i İmran, 3/159.

³⁸ Hasan Onat, "Türkiye ve Siyasal İslam", *İslam'ın Bugünkü Meseleleri* (Ankara: Türk Yurdu, 1997), 176; Sönmez Kutlu, *Çağdaş İslamî Akımlar ve Sorunları* (Ankara: Fecr Yay., 2008), 181-182.

³⁹ Onat, *Din Anlayışında Değişim Süreci*, 45.

kurmuşlar ve aynı zamanda ilkelerini Kur'an ve Sünnet ile temellendirmek istemişlerdir. Ayrıca bu doğrultuda, kendi özel tarihlerini inşa ettikleri gibi inançlarına uygun hadis ve Kur'an telakkileri de geliştirmişlerdir.⁴⁰ Mezhep müntesipleri, kendilerinin hak mezhep, muhaliflerinin Ehl-i Bidat veya bâtil mezhep olduklarını ispatlamak için hadis bile uydurmuşlardır.⁴¹ Böylece her mezhep veya farklı dini oluşumlar, kendileri için bir tarih kurgulamışlardır.

Onat, geçmişin tekrar kurgulanıp bundan bir tarih inşa edilmesinin, Hz. Peygamber'in anlaşılması noktasında ciddi problemler doğurduğunu belirtir. Müslümanların zihnindeki peygamber tasavvurunun, Abdullah ve Amine'nin oğlu olarak dünyaya gelen, hayatının bütün aşamalarında "el-Emin" olarak bilinen, kırk yaşlarında iken Allah katından vahiy alan Hz. Peygamber'in tarihi gerçekliğiyle uyuştuğunu söyleyebilmek, O'na göre çok da kolay değildir. Kur'an, Hz. Peygamber'in de bir insan olduğunun altını çizmekte ve onun beşeri özelliklerine vurgu yaparak tek farkının vahiy alması olduğunu belirtmektedir. Yanlış tarih anlayışları neticesinde Hz. Peygamber'in insanî ve beşeri yönü kaybolduğu için örnek alınması zorlaştırılmıştır.⁴²

Geçmişteki ve günümüzdeki mezhep çatışmalarının arkasında politik çıkarlar yatmaktadır. Bugün mezhepler ve dini gruplar üzerinden yürütülen çatışmalar, dinin istismar edilmesinden kaynaklanmaktadır. Müslümanların geçmişte kurumsallaştırdığı mezhep, cemaat ve tarikatların hiçbirisinin İslâm ile aynileştirilmesi mümkün değildir. Tarihi, doğru okuyup doğru değerlendirsek, geçmiş nesillerin bilgi birikiminden ve tecrübesinden yararlanırsak, öncekilerin düştükleri hatalara düşmez ve onların yaptığı yanlışlarını tekrarlamayız.⁴³ Mezhep ve farklı din anlayışlarını doğru tahlil edip iyice anladığımız zaman, onların başarılı ve başarısız noktalarını

⁴⁰ Onat, "İslam Ortak Paydası", 17.

⁴¹ Geniş bilgi için bakınız; Cemil Hakyemez, "İtikadi Mezheplerin Görüşlerini Hadislerle Temellendirme Gayretleri", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* II/4 (2003), 59-88.

⁴² Hasan Onat, "Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu* (İslami İlimler Dergisi, 2007), 29.

⁴³ Geniş bilgi için bkz. Hasan Onat, "Küresel Şiddet ve Terör: İnsan Olma Onuruna Vurulan Darbe", *Dini Araştırmalar* VII/20 (2004), 19-30; Hasan Onat, "İnsanlığın Geleceği Açısından Sekülerleşme ve Din", *Dinler Tarihi Araştırmaları VI (Sekülerleşme ve Dini Canlanma Sempozyumu)* (2008), 268-277; Onat, "Küreselleşmenin Boyutları ve İslâm'ın Geleceği", *Dinler Tarihi Araştırmaları IV (Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları)* (2004), 293-306.

idrak eder, sağlıklı değerlendirmelerle *İslam Ortak Paydasında* birleşebiliriz.

Onat göre, Türklerin ahlak temelli din anlayışının kökenlerini Hoca Ahmed Yesevi, Yunus Emre ve Hacı Bektaş Veli’de aramak gerekir. Bu yapıların hepsinin de Ebu Hanife ve Hanefilikten beslendiğini belirtir. Bu yapıların kelamî çerçevesi Maturidi tarafından sistematize edilerek bireysel sorumluluğu öne çıkaran din anlayışı, Türk dünyasında egemen olmuştur. Yeni bir uygarlık ve medeniyet inşasının da ancak bu yapıların sağlıklı bir şekilde ele alınıp değerlendirilmesiyle mümkün olabileceğinin altını çizer.⁴⁴ Geleneği ret ederek veya taklit ederek değil, onu örnek alarak, tarihi ve içtimai gelişme süreçleri ile birlikte ortaya çıkan değişim ilkesinin doğurduğu problemlere çözümler üretilmelidir.

Müslümanların, İslam’ın merkezi savunusu olan tevhid eksenli *İslam ortak paydasını* doğru anlayıp içselleştirmeleri, sağlıklı bir tarih telakkisi ve tarih bilincinin varlığı ile sağlanabilir. Kur’an’ın temel kurucu esaslarından hareketle, Hz. Peygamber’i örnek model olarak ve insanoğlunun yüzyıllardır oluşturduğu ortak tecrübesinden ve bilim odaklı birikiminden faydalanarak daha sağlıklı, fitrata uygun bir İslam anlayışına ulaşmak mümkündür. İslam, tarihsel birikimle birlikte, bilimsel anlayışla ele alınabilirse insanların anlam dünyasına ve insanca yaşayabilmelerine yeniden katkıda bulunabilir. Bunun gerçekleşmesi ancak geçmişin ve insanoğlunun ortak tecrübesinin doğru anlaşılmasıyla mümkün olabilmektedir.

3. İslam Ortak Paydasının Dini Temelleri

Din, insanlık tarihi boyunca, hayatın her evresinde devamlı suretle etkin olmuş ve olmaya devam etmektedir. Bilimsel bütün araştırmalar, din olgusunun bir şekilde her toplumda mutlaka var olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle din, kültürün şekillenmesinde etkin olan temel faktörlerden birisi olmuştur. İnsanla ilgili her şey, bir şekilde din ve din anlayışı ile irtibatlı olmaktadır. Onat, bilgi toplumuna geçtiğimiz bu zaman diliminde, din ve dini bilgi yeniden gündemin ön saflarında olduğu için, din olgusunu doğru zeminde ele almanın gerektiğini belirtir. İnsan akıl sahibi, düşünen, iradesi olan, yaratıcı yetilerle bezenmiş bir varlıktır. O’na göre Tanrı insanı en güzel şekilde yaratmış, akla destek olması için vahiy göndermiştir. İnsan, aklıyla iyi olanı kötü olandan ayırabildiği gibi doğru verilerle hakikate ulaşır Tanrının varlığını

⁴⁴ Hasan Onat, “Ahmet Yesevi-Hacı Bektaş Veli Çizgisinde -Velayetname’nin Anlam ve Önemi Hakkında-”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 3 (2010), 48.

anlayabilir. İnsanoğlu doğruyu bilmesine rağmen her zaman doğru olanı yapmayabilir. Çünkü aklın yaptırım gücü yoktur. İşte burada dinin yönlendirici gücü devreye girerek, insanın iyiyi, güzeli, doğru ve adil olanı yapması için teşvik etmektedir.⁴⁵

İslam literatüründe din, “Allah’ın varlığına ve birliğine inanıp kabul etmek, O’na boyun eğmek ve teslim olmak; her şeyin O’ndan olduğunu kabul etmek ve ibadeti sadece O’na yapmak”⁴⁶ olarak tanımlanabilir. Dinin özünde inanma, bağlanma, teslim olma, itaat etme ve boyun eğme vardır.⁴⁷ İslam’da fitrata uygun olan din, tevhid inancıyla ifade edilir ve Allah’ın birliği ve ibadetin sadece ona yapılması gerektiği esasına dayanır.⁴⁸ Yüce Yaradan, insanları iyi ve güzel şeyler yapmaya davet etmiş, onların kötü ve çirkin şeylerden uzak durmalarını istemiş ve bunun için de akli rehber kılmıştır. Kur’an’da “Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez”⁴⁹ ve yine “dinde zorlama yoktur”⁵⁰ buyrulurken dinin insan doğasına uygun olduğu ve ona aykırı hükümler içermediği bildirilmektedir.⁵¹ İslam, iman ve sorumluluk noktasında bireyi esas alır. Kur’an, insanların dini kabulleri için zorlanmalarını doğru bulmaz. Bu, ibadetleri yerine getirme hususunda da geçerlidir. Dileyen inanır, dileyen inanmaz. Din, insan için bir tekliftir.⁵² Bütün peygamberler dini tebliğ ederken sadece ikna metodunu kullanmışlar ve insanları inanmaya zorlamamışlardır.

Tevhid, inanç dünyasını aydınlık hale getirmekte, fitrata uygun din anlayışını yerleştirerek yüksek güven duygusu sağlamakta ve insanı özgürleştirmektedir.⁵³ Kelime-i tevhid, “La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah” ifadesinde anlamını bulur. Bu, “Allah’tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah’ın elçisidir” demektir. Kelime-i tevhid, Müslüman olmanın ilk şartıdır. Bu ilke ile birlikte nübüvvet ve mead’a inanmak, bütün ilahi dinlerin ortak ve değişmez esası olmuştur.⁵⁴ Ancak tarihi akış içerisinde insanoğlu, beşeri zaafı nedeniyle tevhidten uzaklaşınca dini düşüncede bozulmalar

⁴⁵ Onat, “İslam Ortak Paydası”, 16.

⁴⁶ El-Mâturidî, Ebû Mansûr Muhammet b. Muhammet b. Mahmut, *Kitâbü’t-Tevhid*, thk. Fethullah Huleyf, (İstanbul: 1979), 94-95, 191.

⁴⁷ Bağlıoğlu, “Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri”, 79.

⁴⁸ El-Mâturidî, *Kitâbü’t-Tevhid*, 94-95.

⁴⁹ Bakara, 2/185.

⁵⁰ Bakara, 2/256.

⁵¹ Bağlıoğlu, “Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri”, 79.

⁵² Hanefi Özcan, *Maturidi’de Dinî Çoğulculuk* (İstanbul: 1995), 82-83; M. Zeki İşcan, “İslam Düşüncesinin Entelektüel Temellerinin Yeniden Yorumlanmasında Mâturidî’nin Katkısı”, *EKEV Akademi Dergisi* 12/34 (Kış 2008), 18-19.

⁵³ Onat, *99 Soruda İslam Mezhepleri*, 9-10.

⁵⁴ Bağlıoğlu, “Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri”, 80.

meydana gelmiştir. Bunun üzerine Yüce Yaradan, yeniden Peygamberler göndererek insanoğlunu tevhid ekseninde buluşmaya davet etmiştir. Kur'an'da birçok ayette tevhid ilkesine vurgu yapılmıştır. “Doğrusu, bu tek din olarak sizin dininizdir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde başkasına değil, bana kulluk edin.”⁵⁵ “...sizin Tanrınız da bizim Tanrımız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuzdur.”⁵⁶ “İşte sizin tebliğ ettiğiniz din, tek bir dindir. Ben de sizin Rabbinizim. Sadece benden sakınınız.”⁵⁷ ayetleri bunlar arasında sıralanabilir.

İslam Ortak Paydasında asıl olan temel kurucu ilkelerde mezhepleri uzlaşmaya davet vardır. Bunun özünü tevhid ilkesi oluşturmakta olup bu anlayış Kur'an'ın ilke ve hedefleri ile uyum halindedir. Kur'an'da Allah; “Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık”⁵⁸ yine “göğü Allah yükseltti ve dengeyi O koydu”⁵⁹ buyurmaktadır. Bildirilen bu ölçü, âlemde söz konusu olduğu gibi, dini anlamada da söz konusudur. Kur'an'ın hedefi, tevhid ilkesine sahip insanlardan bir tevhid toplumu meydana getirmektir. Tevhid üzere bulunduğu zaman, toplumda temel hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilmesi de mümkün olabilmektedir.⁶⁰ Bugün karşılaştığımız problemleri çözmek için dinin temel kaynakları olan akıl ve vahye müracaat etmek temel metot olmalıdır. Bu sağlanabilirse farklılıkları tanıma, anlama ve saygı kendiliğinden gelecektir. İslam açısından tevhidin esas alındığını düşünürsek, yaşamımızda ayrışmayı değil vahdeti/birliği hayata ikame etmeye çalışmalıyız. Tevhid, Kuran'ın temel mesajı olup, bütün meselelerin mihridir. O doğru anlaşıldığında çoğu problem kendiliğinden çözülecektir. Tevhid ilkesinin en güzel ifadesini Kur'an şu şekilde sunmaktadır: “De ki: O Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur.”⁶¹

İlk peygamber Hz. Adem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar, gönderilen bütün peygamberlerin tebliğ mücadelelerinin ortak adı İslam olmuştur.⁶² Kur'an, İslam'ı, insan hilkatine en uygun din olarak sunmakla⁶³ kalmadığı gibi, insanlara “din olarak İslam'ı seçtiğini”⁶⁴ de belirtir. Öyle ki, Yüce Yaradan, Kur'an'da “Allah

⁵⁵ Enbiya, 21/92.

⁵⁶ Ankebut, 29/46.

⁵⁷ Mü'minün, 23/52.

⁵⁸ Kamer, 54/59.

⁵⁹ Rahman, 55/7.

⁶⁰ Bağlıoğlu, “Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri”, 81.

⁶¹ İhlas, 112/1-4.

⁶² Bağlıoğlu, “Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri”, 82; Krş. Süleyman Ateş, .*Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul: Yeni ufuk Neşriyat, 1989), II/75.

⁶³ Rûm, 30/30.

⁶⁴ Bakara, 2/132.

nezdinde hak din İslam'dır.⁶⁵ "Kim İslam'dan başka din ararsa bilsin ki kendisinden böyle bir din asla kabul edilmeyecek ve o ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır."⁶⁶ "...Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı seçtim."⁶⁷ buyurarak tevhid ilkesinden uzaklaşan din yorumlarından Yüce Allah'ın razı olmayacağı ifade edilmektedir. Ayrıca bu ayetlerden bütün peygamberlerin tebliğ ettiği dinin gerçekte İslam olduğu vurgulanarak din ile İslam özdeşleştirilmiştir.⁶⁸ Yine bu ayetlerde Allah'ın varlığını ve birliğini kabul yanında Allah'ın otoritesine boyun eğme ve teslimiyetin önemi vurgulanmaktadır. Öyleyse İslam kavramı, Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği dinin özel adı olması yanında, genel anlamda Allah'ın varlığını-birliğini kabul edip Yaradan'a teslim olma manasını da içerir.⁶⁹ Neticede bu ayetler bizi İslam'ın kurucu ilkelerinde birleşmeye aynı din içerisindeki farklı yorumları kabul etmeye, kısaca *İslam Ortak Paydasında* bütünleşmeye götürmektedir.

Dinin inanç boyutu, ilahi kaynaklı olduğu için peygamberden peygambere değişmemiştir ve değişmesi de mümkün değildir. Bütün peygamberler genel olarak aynı ahlak ilkelerini öğretmişlerdir. İslam, semavi dinlerin tamamının aynı membadan beslendiğini ve dolayısıyla akidelerinde herhangi bir farklılık olamayacağını kabul etmektedir.⁷⁰ Şeriatlarda ise farklılıklar vardır. Dinin inanç boyutu aynı kalırken, şeriatlar ise peygamberden peygambere değişmektedir.⁷¹ Peygamberlerin gönderildikleri toplumların dili, coğrafyası ve kültürü farklılıklar arz ettiği için farklı şeriatlar getirmişlerdir. Tevhid inancı dinin hiçbir zaman değişmeyecek olan asıl yönünü oluştururken, şeriat/ahkâm ise dinin değişen yönünü teşkil etmektedir. Aslında şeriatların hem beşeri, hem de ilahi yönü bulunmaktadır. İlâhî olan, vahyin insan yaşamında işlevli olabilmesi için beşerî eylem gerekli kılmaktadır. Bütünü ile beşerî olan bu işlem gerçekleşmeden, vahyin insan hayatına aksetmesi mümkün

⁶⁵ Ali İmran, 3/19.

⁶⁶ Ali İmran, 3/85.

⁶⁷ Maide, 5/3.

⁶⁸ Bağlıoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 82; Ayrıca bkz. Saffet Sarıkaya, "Müslümanlar Arasında Fırkalaşma ve Hz. Peygamber'in Şahsında Dini Zihniyetin Yeniden Teşekkülü", *III. Kutlu Doğum Sempozyumu* (Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Fak. Yay., 2000), 101.

⁶⁹ Bağlıoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 83.

⁷⁰ Bağlıoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 81-82.

⁷¹ Kutlu, *İmam Mâturidî*, 47-52.

olamaz.⁷² Nitekim değişkenlik, insanın anlama ve anlamlandırma formlarındaki değişkenlikten kaynaklanmaktadır.⁷³

İslam'da, sorumluluk ve kurtuluş bireyseldir dolayısıyla hiçbir kimse bir başkasının günahından sorumlu tutulamaz. İslam'a göre, iman ferdi bir faaliyet alanı olup her bireyin, kendi hür iradesiyle inanması gerekir. İnanç noktasında kimse, kimseye baskı uygulayamaz. Çünkü iman, Allah ile birey arasında bir ilişki alanı olup, buraya bir başkasının müdahil olması mümkün değildir. Bu minvalde, insanın ahiretteki konumu da bireysel tercihleri neticesinde şekillenmektedir. Her insan, mensup olduğu mezhep veya cemaat nedeniyle değil hak ettiği için cennete gidebilir.⁷⁴ Cenneti hak etmek için öncelikle, tevhid, nübüvvet ve ahirete inanılmalı, sonra da salih ameller işlenmelidir. Bu bağlamda Kur'an'da, *"Rabbimiz Allah'tır deyip dosdoğru olanlar için hiçbir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. İşte cennetlikler bunlardır ve yaptıkları güzel işlere karşılık orada sürekli kalacaklardır."*⁷⁵ buyrulurken imanın özünü tevhid inancı, salih amelin özünü ise ahlakın oluşturduğu belirtilmektedir.

Din, insanın insanlığını gerçekleştirmesine katkı sağlayarak ona yardımcı olmaktadır. Onat'ın devamlı vurguladığı gibi din insan içindir; amaç değil sadece araçtır. Araç olan din, insanın insanlığını en etkili biçimde gerçekleştirmesine ve gerçek saadete ulaşmasına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda ameller ahlak için, ahlaki ilkeler de iman için bir araç olmaktadır. İman ise, Allah'a ulaşmak için bir araç olmaktadır. Yani din bir bütün olarak amaç değil araç işlevi görmektedir.⁷⁶ Araç olan iman, insanın dünya ve ahirette mutluluğu, huzuru ve refahı yakalamasına yardımcı olacaktır. Kuran'da *"hanginizin daha güzel ameller yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratan O'dur..."*⁷⁷ buyrulurken dinin hedefi gösterilmiştir. Din fert ve toplum bazında ahlaki erdemlerin gelişmesini ve yükselmesini sağlar. *"Sizin için din olarak İslam'ı seçtim."*⁷⁸ ayeti Allah'ın insanı din için yaratmadığını, bilakis dini insan için var ettiğini göstermektedir.⁷⁹

Onat'a göre, din, birleştirici olma ve hayata anlam katma özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Bu nedenle insanın anlam arayışına cevap

⁷² Bağlıoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 82.

⁷³ Kılıç, *Dini Anlamak Üzerine*, 34-35.

⁷⁴ Onat, "İslam Ortak Paydası", 27.

⁷⁵ Ahkâf, 46/13-14.

⁷⁶ Bağlıoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 87.

⁷⁷ Mülk, 67/2.

⁷⁸ Maide, 5/3.

⁷⁹ Bağlıoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 87; Krş. Kılıç, *Dini Anlamak Üzerine*, 12.

verecek, hırs ve arzularını dizginleyecek, insanı insan yapan değerleri koruyacak, yaşadığı çevreye duyarlı olacak, sevgi, saygı ve hoşgörünün öncelendiği, insan onur ve şerefine korunduğu, adalet ve özgürlüğün hâkim olduğu din anlayışına ihtiyaç vardır. Onat, Müslümanların, akıl ve vahyi merkeze alarak dini yeniden anlamak gibi ciddi bir yükümlülükle karşı karşıya olduklarını düşünür. Din, zaman ve zemine göre, içtimai değişimler mefhumu çerçevesinde, farklı tarzlarda algılanabilmektedir. Dinin anlaşılması ve yorumlanması bağlamında ön plana çıkan anlayış veya sorunlar o an yaşanan zemin ve ortamın canlı meseleleridir. Onat'a göre, İslam evrensel bir din ise, onun, her zaman ve mekânda vahyin gösterdiği istikamette yeniden ele alınıp anlaşılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Kur'an'ın temel gayesi, insanın fitratına uygun, onun insanlığını en etkin biçimde gerçekleştirebileceği ve insanca yaşayabileceği hukukun üstün olduğu erdemli ve adil bir toplum oluşturmaktır. Bu nedenle sosyal değişim olgusunun bu amaç ve gayeye uygun olarak şekil alması gerekmektedir.⁸⁰

Dinin gönderiliş amacı, *canı, malı, akli, nesli ve dini* koruma altına almak ve böylece adaleti hâkim kılmaktır. Bu aynı zamanda devletin de görevidir. Din ve vicdan özgürlüğüyle din korunurken akıl eğitimle, mal ve nesil ise emniyet ve yargıyla koruma altına alınmaktadır. İslam'a göre bu temel haklar, insana, her hangi bir din veya mezhebe mensubiyetinden değil, insan olması hasebiyle doğumla birlikte elde ettiği haklardır. Bir kimse hangi dine hangi mezhep ve cemaate mensup olursa olsun kendini Müslümanların içinde güven ve emniyette hissedebilmelidir. Müslümanların olduğu yerde bu his hâkim değilse, ortak payda kaybolmuş demektir. Aslında insanın doğuştan kazandığı bu hakların temelini din ve vicdan hürriyeti oluşturur. Din ve vicdan hürriyetini, herkesin istediği dini anlayışı hür iradesiyle seçebilmesi, hiçbir baskı ve zorlama olmadan seçtiği din anlayışının hükümlerini serbestçe uygulayabilmesi, inandığı din anlayışını doğru bir şekilde öğrenebilmesi için eğitim-öğretim alabilmesi, inancını başkalarıyla rahatça paylaşabilmesi şeklinde açıklayabiliriz.⁸¹ İnsanın Allah'ın varlığını-birliğini bilmesi ve O'na teslim olması, yaratılışının gayesi olmasına rağmen bu hakkı kullanıp kullanmamak insanın kendisine kalmıştır.

Onat'a göre, dinle ilgili birçok problemle karşı karşıya bulunmaktayız. Ancak dinle ilgili hiçbir sorun çözümsüz değildir. Din

⁸⁰ Bağlıoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 86; Geniş bilgi için bkz. Hasan Onat, "Niçin Yeni Bir Uygarlık, Niçin Türkiye", *2023 Dergisi* (2006).

⁸¹ Krş., A. Fuad Başgil, *Din ve Laiklik* (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1962), 12; Ömer Faruk Harman, "Din ve Vicdan Hürriyeti", *DİA* (İstanbul, TDV Yay., 1994), IX/230.

alanındaki kurumsallaşmanın/mezheplerin beşer ürünü olduğunu anlarsak, o zaman sorunları çözmek için, öncelikle, din ve din anlayışlarının aynı olmadığını ve birbirinden ayrılması gerektiğini fark edebiliriz. Dinin en temel amacı, insanca yaşayabilmenin temel ortak paydasını insanlara kazandırmaktır. Onat'a göre, dünyanın içinde bulunduğu şartlar göz önüne alındığında, mesuliyet sahibi Müslümanların, İslam'ın kök değerlerini esas alarak onu yeniden düşünmek gibi bir sorumluluğu bulunmaktadır. Dinin, insanı "anlamsızlık", "yersizlik", "boşluk" duygularından kurtararak insanı özgürleştirdiğini belirtir.⁸² Özgür insan aynı zamanda sorumluluk sahibidir. Ancak özgür insanlardan oluşan topluluklar ahlaklı, erdemli ve hukukun üstünlüğünün sağlandığı uygarlıklar inşa edebilirler.

4. İslam Ortak Paydası Açısından Mezhep Olgusu

Mezhep, tarikat ve cemaatler, Hz. Peygamberin vefatından epey sonra ortaya çıkmış, din anlayışındaki farklılıkların kurumlaşması sonucu vücut bulan beşeri oluşumlardır. Hz. Peygamberin sağlığında, farklı bir din anlayışını merkeze alan herhangi bir yapılanma vaki değildir. Sonradan vücut bulmuş bütün yapılar insan ürünü olup, dinin anlaşılma biçimine ilişkin birer tezahürdür. İslam'ı bu yapılarla bir tutmak, Kur'an'ın temel kurucu ilkelerine, Hz. Peygamberin sünnetine ve insan tabiatına aykırıdır. Hz. Peygamber'in vefatı sonrası teşekkül eden, dinî nitelik taşıyan tüm oluşumlar, İslâm'ın anlaşılma ve yorumlama biçimleridir.⁸³

Din, insanın hayata bakışını etkileyen en önemli faktör olurken, dinin algılanması, anlaşılması ve kurumsallaşmasını sağlayan ise insandır. Bu kurumsallaşma neticesinde mezhepler, cemaatler ve tarikatlar ortaya çıkartmaktadır.⁸⁴ Çeşitli etkenlere bağlı olarak insanoğlu hızla değişim ve dönüşüme uğramaktadır.⁸⁵ İnanç ile birey ve toplum yapısı arasındaki etkileşim sosyolojik bir gerçekliktir. Toplum değiştiği gibi onunla birlikte din anlayışı da hızla değişmektedir. Sosyolojik hayatta meydana gelen değişiklikler, insanın algı ve anlamasına etki ederken dini anlama düzeyine paralel olarak da toplumsal değişiklikler ortaya çıkmaktadır.

Onat'a göre mezhepler, Müslümanların, dini, yaşadıkları zaman dilimlerinde en iyi şekilde anlama ve karşılaştıkları problemlere

⁸² Onat, "İslam Ortak Paydası", 22.

⁸³ Onat, "İslam Ortak Paydası", 23.

⁸⁴ Hasan Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci* (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2003), 128-129; Sönmez Kutlu, *Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlenmeleri* (Ankara: Otto Yay., 2012), 365-368.

⁸⁵ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri*, (İstanbul: MEB Yay., 1969), 158.

çözüm üretebilme niyetinin birer sonucudur. Hz. Peygamber, dini anlama ve hayata geçirme konusunda bir model ortaya koymuştur. Onat, Müslümanların, bu örnekten faydalanarak, içinde bulunduğumuz zaman diliminde, insanları mutlu edecek sağlıklı din anlayışını üretmek zorunda olduklarını belirtir. Bunun sosyal değişiminin doğal sonucu olduğunu ifade eder.⁸⁶ Dinin önceki yorumlama biçimlerinin, İslâm'ı daha doğru anlaşılmasında bize yardımcı olacağını söyler. Onat'a göre, farklı din anlayışları, İslâm'ın düşünce ve ifade özgürlüğüne verdiği önemin neticesidir. Ancak, din ve mezhep özdeşleşince din gibi algılanmaya başlamışlardır. Zamanla mezhebi hükümler tartışılmaz doğrular haline gelmiştir.⁸⁷

Kur'an, Müslümanların birlik ve beraberlik içerisinde olmalarını istemektedir: *"Ey inananlar! Allah'tan sakınılması gerektiği gibi sakının, sizler, ancak Müslüman olarak can verin. Toptan Allah'ın ipine sarılın, ayrılmayın. Parçalanıp bölünmeyin..."*⁸⁸ Burada, Allah'ın ipi ile kastedilen Kur'an-ı Kerim'dir. Bu nedenle Müslümanlar içlerinde düşünce ve anlayış farklılıkları gösterdiği zaman kendilerini Yüce Yaradan'a ulaştıran ve birleştiren bağa yani Kur'an'a iltica etmeleri bir zorunluluktur. Böylece zaaflardan kurtulmuş olacaklardır.⁸⁹ Kur'an Müslümanların birlik ve beraberliklerini muhafaza etmelerini ısrarla istemektedir. Kur'an ayrılıkları çeşitli ayetlerde şiddetle eleştirmiştir; *"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişğin olamaz."*⁹⁰; *"Eğer bir hususta ayrılığa düşerseniz onun hallini Allah'a ve Resul'üne götürün."*⁹¹; *"Dini doğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin."*⁹² ve *"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."*⁹³ Bölünen parçalanan toplumlar yok olmaya mahkûmdurlar. Kur'an, Müslümanların birlik ve beraberliklerini muhafaza ederek Allah'ın ipine sarılmalarını istemektedir.

Kur'an, insanların fikir ve düşünce özgürlüğüne imkân sağlarken, bir yandan da görüş farklılıklarının kurumlaşmasını engellemeye çalışmaktadır. Müslümanların Kur'an'a rağmen, parça parça olmaları, görüş ayrılıklarının kemikleşmesi hatta dinleşmesinin nedeni, Kur'an'la sıcak ilişkinin kaybolmasındandır. Çünkü bu ayrılıklar, bilmeye ve anlamaya dayalı bir ayrılık değildir. Müslümanların farklı gruplara ayrılarak, din adına birbirlerini

⁸⁶ Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, 129.

⁸⁷ Onat, *99 Soruda İslam Mezhepleri*, 2.

⁸⁸ Ali-İmran, 3/102-103.

⁸⁹ Fıglalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, 19.

⁹⁰ En'am, 6/159.

⁹¹ Nisa, 4/59.

⁹² Şura, 42/13.

⁹³ Al-i İmran, 3/105.

suçlamaları hatta tekfir etmeleri, bilgiye dayalı değildir.⁹⁴ Kuran-ı Kerim’de, “hoşgörüsüzlükte bulunup zulmeden”,⁹⁵ “böbürlenerek kendini beğenen”,⁹⁶ “bozgunculuk çıkartan”,⁹⁷ “haddi aşan”,⁹⁸ “büyüklük taslayan”,⁹⁹ “gururlanıp şımaran”¹⁰⁰ şeklinde tavsif edilen insanlar şiddetle kınanmış ve birlik-beraberliği bozan kimseler olarak tanıtılmıştır.¹⁰¹ Müslümanlar, inanç, ibadet ve ahlak anlayışlarını Kur’an’da belirtilen esaslara göre şekillendirecekleri yerde, din anlayışlarını ve mezhebi ilkelerini esas alarak şekillendirmeyi yeğlemişlerdir.

Kur’an, anlaşılacak için insanlara gönderilmiştir. Bu nedenle ilahi mesajların her devirde yeniden yorumlanmasına, yeniden anlaşılmasına ihtiyaç vardır. Kuran’ın anlaşılması kişinin aklına ve bilgi birikimine bağlı olarak artar veya eksilir ya da farklılık gösterir. Kuran’ı anlamak en azından anlamaya çalışmak her Müslümanın asli vazifesidir. Kuran’ın mesajı, insanla temas edince anlama ve anlaşılma sürecine girmesinden dolayı insanileşmektedir. Dolayısıyla mesajın kendisi ilahî olmasına rağmen anlaşılması, yorumlanması ve uygulanması ise insanîdir. Bu nedenle mezhebi esaslar, ilahi mesajın farklı yorumları olduğu için Allah’ın emirleri değil, bu emirlerin farklı yorumlanıp anlaşılmasıdır.¹⁰² Zamanla Kur’anî terimler, asıl anlamlarından kopartılarak mezhepler tarafından tamamen kendi dini anlayışlarını yansıtacak şekilde öznel ve politik kavramlara evrilmiştir.¹⁰³ Mezhebi esasların Kur’an ve Sünnet’le temellendirmek istenmesi, tamamı ile sosyal içerikli bazı hususların din gibi anlaşılmasına yol açmıştır.¹⁰⁴

Onat, Müslüman aydınların, İslâm’ın kendilerine yüklemiş olduğu ağır sorumluluğun bilincinde olarak ve İslam’ın kök değerlerini esas alarak sağlıklı bir İslam anlayışı tesis etmeleri, Müslümanların birlik ve beraberliklerinin sağlanması için gayret göstermeleri gerektiğini söyler. O’na göre, iletişim olanaklarının artmış olması, Müslümanların birlik ve beraberliklerinin sağlanması adına yeni

⁹⁴ Kutlu, *Çağdaş İslami Akımlar*, 9.

⁹⁵ Ali İmran, 3/57.

⁹⁶ Nisa, 4/36.

⁹⁷ Maide, 5/64.

⁹⁸ Maide, 5/87.

⁹⁹ Nahl, 16/23.

¹⁰⁰ Kasas, 28/76.

¹⁰¹ Bağlıoğlu, “Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri”, 92.

¹⁰² Bağlıoğlu, “Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri”, 91; Krş. Ethem Ruhi Fıçlalı, *Din ve Lâiklik Üstüne Düşünceler*, (Muğla: Muğla Üniv. Yay., 2001), 3-4.

¹⁰³ Bağlıoğlu, “Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri”, 84; Krş. Sönmez Kutlu, “Ehl-i Beyt Sembolik Kapitalinin Tarihi Süreç içinde Semerelendirilmesi”, *İslamiyat*, 3/3 (2000), 99.

¹⁰⁴ Kutlu, *Din Anlayışında Farklılaşmalar*, 14.

fırsatlar sunmaktadır.¹⁰⁵ Müslümanların görüş ayrılıklarının büyük bir kısmı İslam'ın temel esaslarıyla ilgili değildir. İslam dini, Müslümanları temel ortak payda etrafında kalmak şartı ile farklı görüş ve düşüncelerin oluşmasını teşvik eder. Günümüzde, geleneksel din anlayışının kaynakları ve temel belirleyicilerinin eleştirel bir yaklaşımla ele alınarak bilimsel yöntemlerle din anlayışımızın yeniden oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Bu sağlandığında mezhep, cemaat gibi kurumlaşmış bazı din anlayışlarının dayattığı bir takım yetki odaklarının, Kur'an ve Hz. Peygamber'i gölgelemesi de engellenmiş olacaktır.¹⁰⁶

Mezhepler, sosyal ve siyasal problemlerin ortaya çıktığı dönemlerde, sorunları aşma hususunda çözümler üretebilmek iddiası ile meydana çıkmışlardır. Belli zamanlarda belli sorunları aşmak için yapılanan, sonrasında ise siyasî birer nitelik kazanan bu oluşumlar, daha sonraki dönemlerde inanç alanına taşınarak itikadî birer boyut kazanmıştır. Dini oluşumların bu şekilde anlaşılıp statik hale getirilmesi, yeni sorunlar karşısında çözümler üretmelerine engel teşkil etmiştir.¹⁰⁷ Aslında her mezhep, İslam düşünce dünyasına bir takım yenilikler ve katkılar sağlamıştır. Örneğin, Haricilerle birlikte, hilafetin Kureyş'in hakkı olduğu anlayışı ciddi şekilde sorgulanmaya başlamıştır.¹⁰⁸ Mürcie, iman-amel ilişkisi noktasında alternatif düşünceler ortaya koyarak düşünce özgürlüğü, hukukun üstünlüğü ve Müslümanların birlik-beraberliğini öne çıkaran bir iman nazariyesi geliştirmiştir.¹⁰⁹ Mutezile ise akli önceleyerek, İslam medeniyetinin doğuşuna ve İslam felsefesinin doğup gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.¹¹⁰

Onat'a göre, ülkemizde din sorun olmaktan çıkarılırsa Türk milleti, insanlığın ihtiyaç duyduğu yeni bir medeniyetin mimarı olabilecektir. Görüş ayrılıklarının, farklı düşüncelerin zenginlik olabilmesi "İslam Ortak Paydası" bilincinin geliştirilmesi ile sağlanabilir. Böylece dinin birleştirici özelliği öne çıkarılacak ve birtakım ayrılıkçı oluşumların din üzerinden meşruiyet sağlaması zemini de kaybolacaktır. Müslümanlara düşen, on dört asırlık mirastan da faydalanarak medeniyete vücut veren kurucu temel

¹⁰⁵ Geniş değerlendirmeler için bkz. Hasan Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci* (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2003).

¹⁰⁶ Kutlu, *Çağdaş İslamî Akımlar ve Sorunları*, 24.

¹⁰⁷ Sönmez Kutlu, "İslam ve Mezhepler", *İslam'ın Bugünkü Meseleleri* (Ankara: Türk Yurdu, 1997), 346-357.

¹⁰⁸ Mehmet S. Hatipoğlu, "İslam'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik: Hilafetin Kureyşliliği", *A.Ü.İ.F.D.* XXIII, 162 vd.

¹⁰⁹ Geniş bilgi için bkz. Sönmez Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2002).

¹¹⁰ Bağhoğlu, "Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri", 87.

ilkeleri yeniden harekete geçirmektir. Bunun için, tarihi, tenkiti de işe koşarak ele almak ve doğru anlamak, bilimin gücünden azami ölçüde istifade etmek, tutarlı ve gerçekçi bir istikbal inşa etmek için eleştirel düşünceyi hâkim kılmak gerekmektedir.

SONUÇ

İslam ortak paydası adı ile kavramsallaştırılan anlayışın temel kaynağı akıl ve vahiydir. Bir fikrin veya anlayışın iman esası olabilmesi için Kur'an'da açık biçimde zikredilmesi gerekir. Bu bağlamda İslam, tevhidi esas alan bir din olmaktadır. İslam, tevhid ile birlikte nübüvvet ve ahirete inanılmasını da ister. Bu nedenle "İslam Ortak Paydası", Allah'ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed'in son peygamber olduğuna ve öldükten sonra dirilmeye iman etme olmak üzere üç temel ilkeyle özetlenebilir. Bu temel ilkeler aynı zamanda aklın ilkeleridir. İslam'ın iman, ibadet ve ahlak ilkeleri ise akıl, vahiy ve Hz. Peygamber'in bir model oluşu ile nihai şeklini bulmuştur. Bu aynı zamanda İslam'ın evrensel boyutunu temsil etmektedir.

İslam ortak paydası insanın, özü itibariyle bir değer olduğu prensibine dayanır. Amacı, birlik ve beraberliğin sağlandığı, ahlak ve adaletin egemen olduğu bir toplum meydana getirmektir. Bu da ancak temel hak ve özgürlükler üzerine inşa edilebilir. Ancak böyle bir idealin gerçekleşmesine bağlı olarak bizler yeni bir uygarlığın kapılarını aralayabiliriz. Bugün karşılaştığımız problemlerin çözümü, büyük ölçüde dini yeniden düşünmeye ve değerlendirmeye bağlıdır. Bu noktada birey ve toplum bazında karşılaşılan problemleri Kur'an'ı/vahyi temel alarak çözmek, dünya ve ahiret refahı için gereken her türlü tedbiri almak, Akif'in dediği gibi İslam'ı asrın anlayışına söyletmek, en büyük görevimiz olmalıdır.

Şia başta olmak üzere Müslümanların önemli bir kısmı, din ve siyaseti birbiriyle özdeşleştirmektedir. Oysa siyaset, tabiatı gereği insanları ayrıştırmaktadır. Dini kavramlar siyasetin ayrıştırıcı dilinin kontrolüne girince, Müslümanlar İslam ortak paydasını kaybetmeye başlar. Böylece din, ortak ilkelere sahip olan yani tenzilde aynı ama tevilde farklı görüşlere sahip grupları birbirine yaklaştırmak yerine ayrıştırır hale gelir. Bu durum aynı zamanda dinin insan hayatına anlam kazandıran boyutunun da etkisizleşmesi demektir.

Farklı din anlayışlarını hak veya batıl, doğru veya yanlış, sünnet veya bidat gibi nitelendirmelere ve tasniflere tabi tutmak yerine, insan fitratından kaynaklanan ve zamanla kurumlaşan farklı düşünce ekolleri olarak görmek daha doğrudur. İslam'ı, herhangi bir mezhebin, cemaatin veya tarikatın dar kalıplarına sıkıştırmak doğru

değildir. Mezhepler hakkındaki doğru bilgi ötekileştirme yerine *İslam Ortak Paydasında* buluşmayı sağlayabilir.

Değerli hocamız Onat, Türk Dünyası ve İslam Âleminin dertleriyle dertlenen ve sorunlarına çözümler üretmek için çaba gösteren bir bilim adamıydı. Türk kültürü ve İslam medeniyeti ile ilgili çeşitli makaleler ve söyleşilerle Türk gençliğine önderlik ve rehberlik etti. Fığlalı Hocamızın, “Hayallerimi gerçekleştirmek istediğim ilk evladımdı” sözünü unutamam. O, hocasının hayallerini gerçekleştirebilen nadir insanlardandı. Onun, bizler üzerindeki izleri silinemeyeceği gerçeğiyle aziz hatırasını daima yâd edeceğiz. O, gönüllerimizde yaşayacaktır. Bizleri bilimsel öğütleriyle cesaretlendiren ve her birimize araştırma tutkusu kazandıran, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı’nın ilahiyat fakültelerinde en güçlü anabilim dallarından biri haline gelmesinde büyük katkıları olan hocamızı rahmet, minnet ve özlemle anıyorum.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Ahmet. “Müslüman Geleneğinde Siyasi Çekişmeden Teolojik Ayrışmaya”. *İslam’ın Hakikati ve Mezhep Sorunu*. Ed. Mehmet Evkuran. Ankara: Anadolu İlahiyat Akademisi, 2016.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni ufuk Neşriyat, 1989.
- Bağlıoğlu, Ahmet. “Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2010), 71-97.
- Başgil, A. Fuad. *Din ve Laiklik*. İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1962.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri*. İstanbul: Bileşik Yay., 1999.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *Din ve Lâiklik Üstüne Düşünceler*. Muğla: Muğla Üniv. Yay., 2001.
- Hakyemez, Cemil. “İtikadi Mezheplerin Görüşlerini Hadislerle Temellendirme Gayretleri”. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* II/4 (2003), 59-88.
- Harman, Ömer Faruk. “Din ve Vicdan Hürriyeti”. *DİA*. 320-322. İstanbul: TDV Yay., 1994.

- Hatipoğlu, Mehmet S. "İslam'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik: Hilafetin Kureyşliliği". *A.Ü.İ.F.D.* XXIII. 121-213.
- Hick, John. *İnançların Gökkuşadı. Çev. Mahmut Aydın. Ankara: Ankara Okulu Yay., 2002.*
- İşcan, Zeki. "Bir Türk Bilgini İmam Maturidi'nin İslam Düşüncesine Katkıları". *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet'e Katkıları Sempozyumu. Isparta: S.D.Ü İlahiyat Fak. Yay., 2007.*
- İşcan, Zeki. "İslam Düşüncesinin Entelektüel Temellerinin Yeniden Yorumlanmasında Mâturidî'nin Katkısı". *EKEV Akademi Dergisi* 12/34 (Kış 2008), 1-22.
- Kılıç, Recep. *Dini Anlamak Üzerine. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004.*
- Kutlu, Sönmez. *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.*
- Kutlu, Sönmez. "İslam ve Mezhepler". *İslam'ın Bugünkü Meseleleri. Ankara: Türk Yurdu, 1997.*
- Kutlu, Sönmez. "Ehl-i Beyt Sembolik Kapitalinin Tarihi Süreç İçinde Semerelendirilmesi". *İslamiyat* 3/3 (2000), 99-120.
- Kutlu, Sönmez. *Din Anlayışında Farklılaşmalar/Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.*
- Kutlu, Sönmez. *Çağdaş İslamî Akımlar ve Sorunları. Ankara: Fecr Yay., 2008.*
- El-Mâturidî, Ebû Mansûr Muhammet b. Muhammet b. Mahmut. *Kitâbü't-Tevhid. Thk. Fethullah Huleyf. İstanbul: 1979.*
- Onat, Hasan. "İslam'ı Nasıl Anlamalıyız", *II. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri. 111-116. Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1998.*
- Onat, Hasan. "Hz. Muhammed'i Anlamada Yöntem". *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu. 7-56. Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Fak., 2001.*
- Onat, Hasan. *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci. Ankara: Ankara Okulu Yay., 2003.*
- Onat, Hasan. "Küresel Şiddet ve Terör: İnsan Olma Onuruna Vurulan Darbe". *Dinî Araştırmalar* VII/20 (2004), 19-30.

- Onat, Hasan. “Küreselleşmenin Boyutları ve İslâm'ın Geleceği”. *Dinler Tarihi Araştırmaları (Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları) IV* (2004), 293-306.
- Onat, Hasan. “Niçin Yeni Bir Uygarlık, Niçin Türkiye”. *2023 Dergisi* (2006).
- Onat, Hasan. “Hz. Muhammed’i Doğru Anlamak”. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu (İslami İlimler Dergisi)* (2007), 27-32.
- Onat, Hasan. “İnsanlığın Geleceği Açısından Sekülerleşme ve Din”. *Dinler Tarihi Araştırmaları (Sekülerleşme ve Dinî Canlanma) VI* (2008), 268-277.
- Onat, Hasan. “Ahmet Yesevi-Hacı Bektaş Veli Çizgisinde - Velayetname’nin Anlam ve Önemi Hakkında-”. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 3 (2010), 46-54.
- Onat, Hasan. “İran İslam Devrimi ve Şiilik”. *E-makâlât Mezhep Araştırmaları VI/2* (Güz 2013), 223-256.
- Onat, Hasan. “İslam Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şii-Selefi Kutuplaşması”. *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*. 525-542. İstanbul: İSAV, 2014.
- Onat, Hasan. “İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği / Commonality of Islam and the Truth of Sects / القاسم المشترك الإسلامي”. *İlahiyat Akademi* 5 (2017), 11-36.
- Onat, Hasan. *99 Soruda İslam Mezhepleri*. Basılmamış notlar.
- Özcan, Hanefi. *Maturidi’de Dinî Çoğulculuk*. İstanbul: 1995.
- Sarıkaya, Saffet. “Müslümanlar Arasında Fırkalaşma ve Hz. Peygamber’in Şahsında Dini Zihniyetin Yeniden Teşekkülü”. *III. Kutlu Doğum Sempozyumu*. 101-111. Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Fak. Yay., 2000.
- Sarıkaya, Saffet. “Maturidi’nin Din Anlayışında Hoşgörü”. *E-makâlât Mezhep Araştırmaları III/2* (Güz 2010), 145-164.

SUMMARY

Religion exists not to be a problem, but to give meaning to human life and to find solutions to problems. However, it is a well-known fact that sects that have emerged throughout history have caused separation and marginalization and that many conflicts have arisen from religious reasons. However, we believe that if religion is placed on the right ground and discussed, religion can play a role towards ensuring social unity and solidarity, not segregation. Indeed, Prof. Dr. Hasan Onat has written dozens of articles for this purpose and has produced concepts called "Common Denominator of Islam" or "The Root Values of Islam" for the solution of the issue and suggested that everyone should come together on these common values that constitute the founding elements of Islam.

Sectarian principles and the perceived understanding of religion are not absolute, but can change according to historical conditions, cultural levels, understanding ability, level of knowledge and point of view. Therefore, different interpretations and understandings within religion should be seen as natural. It should not be forgotten that as members of the same religion, we can unite in common values. The aim of the "Common Denominator of Islam" is to integrate those who believe in the root values of Islam with the Muslim identity. In other words, differences should be accepted as richness and efforts should be made to develop the understanding of unity in multiplicity. This unity can be achieved in the basic principles of Islam.

In Islamic society, sect is perceived as a religion. Sects are social facts and they cannot even be ignored. Based on this fact, Muslims can be united around common values by strengthening the "Supersectarian Approach" and the "Common Denominator of Islam". Although the understanding of religion is interpreted and understood in different ways by different schools, the main one is tawhid. It should be accepted that everyone who believes in nubuwwah and maâd together with the principle of tawhid is a believer who will attain salvation.

While some questions like "Don't you think? Don't you make sense?" are asked in 275 places in the Qur'an, thinking and contemplation are commanded in 200 verses. In nearly 700 verses,

there is knowledge and encouragement to science. According to Onat, if Allah trusts reason, if Islam is the religion of reason and nature, then a Muslim should trust reason, should not be afraid to think, and should not avoid criticism. Just as the Qur'an is a verse of Allah, the mind is a verse of Allah.

According to Onat, any knowledge other than the Qur'an is from human. Therefore, it is open to all sorts of criticism and analysis. No matter where an information, an opinion or an idea takes place, no matter who said it, if it is clearly contrary to reason, no Islamic value can be attributed to it. We can understand with reason whether something is right or wrong, good or bad, beneficial or harmful. Every rational person wants to design their future accordingly, by thinking with accurate and sound information. The mind is satisfied with correct, sound and reliable information/document. Religious sciences should be re-evaluated in the light of scientific knowledge. Adapting to the ever-changing world is only possible with the right information. It seems difficult for societies that do not realize the fact that knowledge is the most important power and do not fulfill their requirements to survive.

Onat insists that the past and history are not the same thing. History is a kind of reconstruction of the past. Any kind of research and study about the past is actually a kind of reconstruction activity. So the important thing is that this rebuilding activity is carried out as closely as possible. As a result of wrong historical awareness and understanding, the past is either sanctified or assumed to be nonexistent. In both cases, man is a prisoner of the past. Sanctifying the past and assuming it does not end up in the same vein and prevent the correct understanding of the past.

In order to prove that they are the Firqa al-Nâjiyya, that is, the sect that has achieved salvation, all sects established a connection with the period in which Prophet Muhammad lived, and at the same time, they sought to base their principles on the Qur'an. In addition, in this direction, they developed hadith and Qur'an considerations in accordance with their beliefs, as well as constructing their own special histories. It is impossible to identify any of the forms of Islamic understanding that Muslims have institutionalized in the

past with the religion of Islam. If we read history correctly and evaluate it correctly, if we make use of the knowledge and experience of past generations, we will not make the mistakes of the previous generations and will not repeat their mistakes.

At the core of religion are submission, obedience, submission, belief and commitment. In Islam, the religion suitable for the nature is expressed with the belief of tawhid and is based on the unity of Allah and that worship should be done only to Him. Allah has called people to do good things and has made the bad and harmful things look ugly mentally. Islam is based on the individual in terms of faith and responsibility. With the principle that there is no enforcement in religion, it has opened up a deep and wide area of freedom for people both in terms of their religious preferences and in fulfilling the orders and prohibitions of religion. No one can be forced either to become a Muslim or to perform acts of worship, especially prayer and fasting. Religion is an offer for man. All prophets used only the method of persuasion while conveying the religion and did not force people to believe.

Kalima al-tawhid is the first condition of accepting Islam. Along with this principle, belief in prophethood and the hereafter has become the unchanging common principle of all divine religions. However, in the course of history, when human beings moved away from tawhid due to human weaknesses, deteriorations in religious thought occurred. Thereupon, the Almighty Creator sent prophets again, inviting mankind to meet on the axis of oneness. The belief dimension of religion has not changed in the period of any prophet and it is not possible to change it. The prophets generally preached the same moral principles. Islam accepts that all religions are fed from the same source and therefore there can be no difference in the principles of belief. There are differences in the sharia. While the belief dimension of religion remains the same, the shari'ahs change from prophet to prophet. Since the language, geography and culture of the societies to which the prophets were sent differed, they brought different sharia. While the belief of tawhid constitutes the main aspect of religion that will never change, sharia constitutes the changing aspect of religion.

The purpose of sending religion is to make peace and the rule of law prevail by protecting religion, mind, property, life and generation. This is also the duty of the state. While religion is protected with the liberty of religion and conscience, it is possible to protect the mind, education, property and generation with security and judiciary. According to the religion of Islam, all these rights, which we can call basic human rights, are the rights that a person acquires at birth, not because of his affiliation with any religion or sect, but because he is a human being.

Sects, denominations and congregations are human formations that showed up long after the death of the Prophet and came into being as a result of the institutionalization of differences in the understanding of religion. There was no structuring that centered on any different understanding of religion in the life of the Prophet. All the later incarnated structures are human products and consist of manifestations related to the understanding of religion. Identifying Islam with these structures is contrary to the basic founding principles of the Qur'an, the Sunnah of the Prophet and the nature of human existence.

While the Qur'an allows people's freedom of thought, it also tries to prevent the institutionalization of differences of opinion and people to become enemies to each other. The reason why Muslims are in pieces despite the Qur'an, and their differences of opinion ossify and even settle down is the loss of the warm relationship with the Qur'an. Because these differences are not based on knowing and understanding.

The fact that variation of opinion and different thoughts can become rich can be achieved by developing the awareness of the "Common Denominator of Islam". Thus, the unifying feature of religion will be emphasized and the basis for legitimacy of some separatist formations through religion will be lost. It is the duty of Muslims to reactivate the stem cells that gave birth to civilization by making use of their fourteen-century heritage. The way to do this is to understand history with a critical approach, to know how to make the most of the power of science, and to design a consistent, realistic and healthy future.